

Muraközy László: A japán rejtély. Útteremtő csodák és végzetes zsákcák

Akadémiai Kiadó, Budapest, 2016, 372 oldal

Nem is volt az olyan nagyon régen, amikor Japán kapcsán a csodát emlegettük. A tudományos munkák is e csoda mibenlétét igyekeztek megragadni és megérteni (lásd különösen *Johnson* [1982]). Azok, akik jóslatokba is bocsátkoztak, rendre Japánnak ítélték oda a 21. századot (*Thurow* [1993]). A Clinton-éra előtti Egyesült Államok, amely stagnálással, csökkenő foglalkoztatottsággal és drasztikusan halmozódó adóssággal küszködött, irigykedve és jókora adag félelemmel telve szemlélte a japán csoda duzzadását, aminek köszönhetően a szigetország a kilencvenes évek elejére a világgazdaság második legerősebbje lett (*Clinton* [2004]). Nem véletlen, hogy gyakorta állították követendő példaként Japán (és más távol-keleti gazdaságok) fejlődési paradigmáját más országok elé is (*Balassa* [1981] vagy később *Fukuyama* [1996]).

Mára azonban gyökeresen megváltozott a helyzet. A csoda egykori megteremtője kudarc sorozatok elszenvedője lett. És ez legkevésbé sem csak azon mérhető le, hogy Kína – térségbeli vetélytársa – megelőzte Japánt a világgazdasági erő sorrendjében. A kudarc sokkal inkább abban mérhető, hogy az elmúlt negyedszázadban sem sikerült megtalálni azt a stratégiát, ami által a szigetország képes volna újra meghatározni önmagát.

Muraközy László kötete egy olyan Japánba kalauzolja az olvasót, amelynek ugyan szerves része a csoda, de történelme során többször is kudarcot kellett elszenvednie. Muraközy tehát nem azt az utat választja, hogy vagy egyikre (siker), vagy másikra (kudarc) koncentrál. Ehelyett nagy ívű gazdaságtörténeti áttekintésében azt sugallja, hogy annak, amit japán modellnek ismerünk, bizony nemcsak a csoda, de a kudarc is szükségszerűen része. Kötetének bevezetőjében tézisként fogalmazza meg, hogy „[v] alahol a felemelkedés és a hanyatlás gyökerei szorosan összefüggnek” (11. o.). Erre utal a találó alcímválasztás is: Útteremtő csodák és végzetes zsákcák. A szerző választ keres egy valószínűleg minden, a régió és a téma iránt fogékony olvasót foglalkoztató kérdésre: megelőzhető-e, hogy azok a térségbeli államok (például Korea vagy Tajvan), amelyek maguk is az állam vezérelte piacgazdaság modelljét vették át, Japánhoz hasonlóan kifulladásra? Létezik-e olyan modellváltozat, található-e olyan kritikus elágazás, amely fenntarthatóvá teszi, ha nem is a csodát, de legalább a sikeres fejlődést. E

feladvánnyal gyakorlatilag egy olyan összetett kutatási programot alapoz meg a szerző, ami voltaképpen a fejlesztő állam paradigmájának túlélhetőségét teszteli.

A fejlesztő állam mibenlétének megértése, illetve további lehetőségeinek boncolgatása jól illik a szerző kutatásainak sorába. Ha egy rövid mondattal kellene jellemeznünk Murakőzy László munkásságát, akkor talán nem tévednénk nagyot, ha azt állítanánk: az állami szerepvállalás kutatója, aki sem földrajzi, sem időbeli korlátokat nem ismer. Írásai rendre e témát járják körül a rendszerváltó országok, Európa, az Egyesült Államok vagy most éppen Ázsia kapcsán. Ez azonban nem valamiféle keynesi ihletettséggű (és adott esetben erőteljesen normatív) közelítés. Murakőzy munkáiban a közös nevező a perspektíva és a módszertan, amelyeket az új intézményi közgazdaságtannál horgonyoz le. Nem véletlen ezért, hogy ez esetben is „[a]z állami szerepvállalás és a tágabban vett formális és informális intézmények elemzése jelenti a tárgyalás fő vonalát” (13. o.). Sőt – mint Murakőzy László hangsúlyozza – Japán esetében minden korábbi munkájánál erőteljesebben kellett az európaiaktól eltérő szokásokat, tradíciókat, magatartási mintákat megjelenítő informális intézményekre koncentrálnia a rejtély felfedésében. Hogy e különbségek az olvasó számára is nyilvánvalóvá váljanak, a kötet a komparatiztika eszközeit (is) használja, az európai fejlődéstörténetet egyfajta igazodási pontnak, visszacsatolásnak tekintve.

Időutazásra hív a bevezetőt követő első két fejezet. Nem egyszerűen történeti áttekintről van itt szó (átölelve a modernkori Japán létrejöttét megelőző kétezerezt évet), sokkal inkább modellalapozásról. „E korszak vizsgálata nemcsak történelmi érdekességeket adhat számunkra, hanem egyik kulcsát is Japán 19–20. században történő felemelkedésének.” (34. o.) És valóban, az idő dimenziója nem egyszerűen abban segítette a szerzőt, hogy időrendbe szerkessze az eseményeket, mintegy történeti áttekintrést kínálva, sokkal inkább ahhoz járult hozzá, hogy a mélyben búvó, korszakhatárokon is átívelő ok-okozati viszonyok komplex rendszerét sikeresen felfejthesse könyvében.

Az első két rész, különösen az első fejezet, óvatosan egyensúlyoz két hatás között. Egyfelől példásan dokumentálja, hogy Japán fejlődése nem elválasztható a térség másik két hatalmának, Kínának és Koreának a fejlődésétől. Japán folyamatosan gazdagodott a két másik kultúrából átvett tudás által, értve ezen technológiát, írást, választ vagy éppen államszervezést. Másfelől azonban azt próbálja kiemelni a szerző (a második fejezet már hangsúlyosan erre koncentráll), hogy földrajzi adottságainak köszönhetően Japán képes maradt megőrizni nemzeti egységét, valamint területi integritását. E viszonylagos nyugalomnak köszönhető az is, hogy itt alakult ki a nyugat-európaihoz leginkább hasonlító feudális berendezkedés a középkorban, és hogy a 17. század legelejétől megerősödhetett a központi hatalom, amely a korábbi évszázadokban meghatározóan gyenge volt (37. o.).

A 17. században megvalósított központosítás több fronton is fontos hatást gyakorolt Japán későbbi fejlődésére. Megjelent a feudalizmust konzerváló második jobbágyság. Nem igazán létezett polgárság, ugyanakkor a falvak bizonyos fokú autonómiával rendelkeztek. A kapitalista fejlődés alapját biztosító magántulajdon nyugati fogalmaink szerinti intézményesülése ismeretlen volt (40–45. o.), miközben a „vagyon közösségei”, a zaibacuk megerősödtek és a későbbi japán fejlődés motorjaivá váltak (50–52. o.). A központi hatalom megerősítése ráadásul a

hatalomgyakorlásnak egy olyan – nemritkán erőszakos – módjával párosult, amely igyekezett teljesen ellehetetleníteni a külföldiekkel való kapcsolattartást, beleértve a külkereskedelmet is. Csakhogy míg ez az elzárkózás a 17. és kora 18. században dinamizálni tudta a szigetország gazdaságát, kihasználva az extenzív fejlődés adta lehetőségeket, addig a 18. század második felétől, amikor is a világban kibontakozott és mind szélesebb körűvé vált a kapitalizmus és általa a földgolyót behálózó kereskedelem, Japán hosszú stagnálásra rendezkedett be.

E fejezetek központi gondolata tehát a szigetország jellegből fakadó *bezárkózás* és az abból adódó sajátos fejlődési út lehetősége, amely a tőkefelhalmozás olyan egyedi módját tette lehetővé, aminek következményei később is meghatározók maradtak az ország fejlődésében. „Történelmileg egészen sajátos, hogy miközben a születő kapitalizmusnak az egész földre kiterjedő terjeszkedése figyelhető meg, egy ország évszázadokra be tudott zárkózni... [Í]gy Japán mintegy »laboratóriumi körülmények« között tudott fejlődni, saját útját, pályáját követni.” (41. o.)

Aki valaha is foglalkozott a japán fejlődés sikerével, az valószínűleg izgalommal várja a Meidzsi-korszak (3. fejezet) interpretációját. Míg az első két fejezet a japán modell alapozását szolgálta, e harmadik már a modell azon fundamentumait azonosítja, amelyek tartós támaszaivá váltak Japán elmúlt másfél évszázados fejlődésének. Az 1. és 2. fejezet hangsúlyosan az olyan informális intézmények beépülését ragadta meg, mint nemzettudat, a folytonosság ideológiája, kultúra vagy vallás. A harmadik fejezet inkább a formális intézményekre helyezi a hangsúlyt az olyan jól ismert pillérek bemutatásával, mint az állami szerepvállalás, az iparpolitika vagy a bürokrácia és az oktatás. Az elemzéshez Gerschenkron, Weber és Veblen kínálnak sorvezetőt. Muraközy rendre e szerzők talán legfontosabb és általánosítható megállapításait tartja tükörként, és arra a felismerésre jut, hogy Japán egyfelől maga is a tőkés fejlődés útját járva a fejlett világ intézményi sajátosságait építette, de másfelől sohasem lépte át saját árnyékát. Szemben Nyugat-Európa kapitalizálódó gazdaságaival, önazonos maradt. A „rég Japán szelleme” (89. o.) meghatározó maradt a Meidzsi-restauráció alatt újjászerveződő Japánban is. „A legtöbb esetben a hagyományok erőteljes lerombolása és egy nagyon új értékrend meghonosítása, egy újfajta legitimitás szükségszerű megteremtése jellemzi a kapitalizmus kiépítését. Japán esetében azonban igen erős a folytonosság...” (79. o.)

A fejezet erőssége talán abban ragadható meg, hogy a szerző igyekszik a nyugati esz-köztár felhasználásával láttatni Japán fejlődését, ugyanakkor rendre rámutat, hogy ezek az eszközök nem segítenek hozzá a teljes kép felvázolásához. Ahhoz ugyanis szükség van a sajátosan japán út, intézményrendszer és gondolkodás megértéséhez. És ezzel részben cáfolhatóvá is válik az a korábban tett kijelentés, hogy a 3. fejezet a formális intézményekkel foglalkozna, ugyanis Muraközy legalább ennyire fontosnak tartja az informálisakat is. Ennek legkifejezőbb példája talán a szamurájkultúra bemutatása, amit már a korábbi fejezetek megalapoznak, de itt teljesebbé válik és válik érthetővé, hogy a japán adminisztráció azért is annyira más, mint nyugati társai, mert abban azok a szamurájok szolgálnak, akik korábban magát a haderőt testesítették meg. Ez egyben a kötet egyik nagy erényét is jól példázza: nemcsak sokrétegű, a leegyszerűsítésektől távol maradó, hanem kifejezetten színes és gondolkodtató leírás, ami úgy képes beemelni újszerűen új elemeket a teljes képbe, hogy az szinte evidenciaként hat.

A Meidzsi-korszak iparosítása azonban együtt haladt Japán újkori történelmének egy másik meghatározó folyamatával, a nagyhatalmi törekvésekkel és gyarmatosítással. Sőt, amint azt Murakőzy dokumentálja, e két folyamat szorosan együtt mozgott. A japán nemzetépítést és világpolitikai tényezővé válást a gazdasági erősödés, valamint az imperialista törekvések együtt szolgálták – ezzel is párhuzamot kínálva az orosz és a német felemelkedéssel. A gyarmatosítás viszonylag hosszas taglalása nem cél nélkül való. Azt próbálja alátámasztani, hogy a később a világgazdaság élvonalába emelkedő Tajvan és Korea felfejlődését a japán modell alapozta meg. Esetükben azonban sem az útfüggőség, sem az útteremtés nem helytálló. Murakőzy egy gondolat kísérlet erejéig az útkikényszerítés (*path forcing*) kategória megalkotásával próbálkozik (114. o.). Ez a fajta útkikényszerítés vagy útkierőszakolás az, ami szerinte alapját képezte a későbbi sikereknek.¹

A harmadik fejezet kétségkívül hosszúra (több mint száz oldal) sikerült, talán érdemes lett volna a fejezetet két részre bontani az első világháború kínálta szakaszhatárnál, bár ami Európában nyilvánvaló szakaszhatár volt, az Japánban – és erről a kötet is meggyőzően szól – nem feltétlenül tekinthető annak. A lényeg azonban mégis csak az, hogy e rész nélkül – ami pedig gyakorta homályban marad, vagy túlzottan leegyszerűsítve kerül tárgyalásra a Japánnal foglalkozó áttekintésekben – nem érthető meg a japán modell, sem annak útkereső, útteremtő, sem pedig „útvesztő” karaktere. A későbbi fejezetekben hivatkozott modellelemek, ha megváltozott formában is, de már ebben az érásban is erőteljesen jelen voltak Japánban. Bizonyos értelemben a kötet legfontosabb fejezete ez, amely az útfüggés fogalmát leleményesen használó szerző számára olyan referenciapontokat kínál, amelyeket folyamatosan használ a későbbi elemzéseiben.

A negyedik fejezet a japán csodaként megismert fejlődési pálya és teljesítmény bemutatására és értékelésére vállalkozik. Valójában azonban kevésbé magát a csodát írja le, mint inkább annak peremfeltételeit. Az Egyesült Államok befolyását ugyan a vonatkozó irodalom sem szokta figyelmen kívül hagyni, Murakőzy azonban a szokásosnál jóval nagyobb súlyt tulajdonít neki.² Részletesen dokumentálja, hogy a hidegháború beköszöntével miként tolódozott el az Egyesült Államok Japán-politikája a jelentős politikai és gazdasági liberalizációs hullámot elindító és viszonylag rövid ideig tartó New Dealhez hasonló reformoktól a szigetország gyors gazdasági és társadalmi megerősödését szolgáló és a konzervatív restaurációt nemcsak elnéző, de támogató lépések felé. A japán fejlesztő állam modellje így kiegészül egy erős külső, támogató pillérrel is, ami egyértelműen az amerikai reálpolitika jegyében fogant. Murakőzy ebből a perspektívából elemzi nemcsak a Dodge-féle restriktív stabilizációs politikát (1949–1952), de magát az export vezérelte gazdasági növekedés modelljét is. A reálpolitika az, ami kiegészülve az olyan intézményi reformokkal, mint földosztás, a keirecuk létrejötte, a bankszektor konszolidációja, az oktatási rendszer átszabása

¹ Érthető okokból a kötet nem foglalkozhatott mélyebben Korea és Tajvan iparosodásának és felzárkózásának elemzésével [de így is jutott mintegy tíz oldal (125–135. o.) a két országnak]. *Amsden* [1989] és *Wade* [1990] kiváló országtanulmányai, illetve *Balassa* [1981] és a *World Bank* [1993] régiós összehasonlító tanulmányai segíthetnek abban, hogy az olvasó tesztelje Murakőzy útkikényszerítés (*path forcing*) kategóriájának érvényességét.

² *Stubbs* [2005] hasonlóképpen érvel az ázsiai kistigrisek kapcsán.

stb., ami végső soron újra helyzetbe hozta a világháborúból vesztesként kikerülő és nemzeti öntudatában sértett Japánt.

A szerző külső támasz mellett a belső hajtóerőket is hosszasan elemzi. A fejezet talán legérdekesebb része az, ahol a bürokrácia megerősödéséről olvashatunk a katonai és nagyvállalati vezetőktől (helyenként csak átmenetileg) megtisztított Japánban. Ez a hivatali réteg volt az, amely gyakorlatilag hidat képezett a múlt, a jelen és a jövő között, és ami sikerre segítette a japán gazdaságot. „A korábbi évtizedekben kialakított szerteágazó kapcsolatrendszer, társadalmi háló lényegében szinte érintetlen maradt” (209. o.).³

A bürokrácia mindent túlélő képessége teremt lehetőséget a szerző számára, hogy plasztikusan bemutassa, miként élt együtt változás és folytonosság a második világháború utáni Japánban. De ez az a rész is, amely kiemeli az informális intézmények szerepét a modellépítésben. Az informális intézmények körét szélesen határozza meg a szerző. Ideológia, kultúra, hagyományok, normák mind-mind ide sorolhatók, és nézete szerint fontos magyarázó változói Japán különutas modernkori fejlődésének. Itt válhat egyértelművé a figyelmes olvasó számára, hogy korábban miért is kellett külön szemelvényben kritikusan reflektálni Acemoglu Ázsia- (illetve Japán-) képére, azt állítva, hogy Acemoglu magyarázataiban az elsődleges és majdnem kizárólagos szerep a formális intézményeké (90. o.). Valóban, *Acemoglu és szerzőtársai* [2005] a kultúra vagy a földrajz szerepét erőteljesen vitatja. Egyik legmeggyőzőbb példája – amelyet a könyv is több helyütt tárgyal – Dél-Korea szembeállítása Észak-Koreával. Muraközy László azonban a japán államkapitalista fejlődést, „a piaci erők, piaci mechanizmusok korlátozását, visszaszorítását” (2015. o.) egy történelmileg beágyazott folyamatként mutatja be, ami a Meidzsi-korszak központosító, a piacot ellenőrzése alatt tudni akaró magatartásának továbbélése a politikai, az adminisztratív és a nagyvállalati kör (az úgynevezett acélháromszög – 222. o.) aktív támogatása mellett.

Érdeemes itt hosszabban is idézni a kötetből:

„Ebben a rendszerben, az angolszász országoktól ugyancsak eltérően, makroszinten az állam meghatározó gazdasági szereplő, erős intézményi kapacitással, középpontban a növekedés ösztönzésével. Mikroszinten a japán vállalati menedzsmentben a kooperatív foglalkoztató–foglalkoztatott viszony vált a meghatározóvá, szemben a nyugati fejlett gazdaságokkal, ahol a tőke–munka éles ellentéte a jellemző. A közbenső szinten pedig a zaibacuk újjászerveződtek a keiracuk formájában, a nagy hatalmú üzleti konglomerátumok központi szereplőkké váltak, erősen korlátozva a valóságos versenyt, megkönnyítve az állam és a vállalati szektor közötti sajátos viszony működését.” (218. o.)

³ Még a harmadik fejezetben olvashatunk hosszabban is Mandzsúria megszállásáról, ami azután a „japán gazdaságirányítási modell ... előképe” lett (163. o.). Itt felülről, államilag vezérelt iparosítást valósított meg egy japán reformbürokrata csapat, amely tagjai csodálattal tekintettek a nyugati technológiára, de a magántulajdonra és profitmotívumra épülő nyugati liberális kapitalizmus modelljét kritikusan szemlélték (166. o.). Mint a kötet negyedik fejezetéből aztán ki is derül (sokak számára valószínűleg teljesen új információval szolgálva), ez az élcsapat volt az, amely előbb Japán második világháborús hadigazdálkodásának megszervezésében jeleskedett, majd a legyőzött Japán újjáépítésében, a fejlesztő állam elrugaszkodásában is ők vitték a prímet (207. o.).

Az érvelés lényege tehát, hogy bár a japán csodát az amerikai és az európai hatások együtt alakították a béke éveiben, ám a tradíciókat sohasem tagadta meg Japán, sőt általuk igyekezett a nyugati technológiát, tudást és intézményeket a saját igényei szerint alakítani, mindvégig sikeresen megőrizve identitását. Az informális intézmények szerepe így kiemelten fontossá vált abban, hogy a modern kapitalista gazdaság formális intézményi rendszerét a sajátosan japán viszonyok között sikerre segítették.

Ami Japánt néhány évtized alatt nagyra tette, az később az alkalmazkodás és így a növekedés fenntarthatóságának akadálya lett – lehetne röviden összefoglalni az ötödik fejezet mondandóját. Muraközy László a hetvenes évektől induló lassulást, majd a kilencvenes évekre általánossá váló stagnálást a szakmai konszenzusnak megfelelően egy kettős kihíváshoz köti, amiben mind a belső, mind pedig a külső tényezők szerepet játszottak. A hetvenes évektől induló világgazdasági korszakváltáshoz Japánnak nem sikerült alkalmazkodnia. Gyakorlatilag a globalizációt, illetve annak különböző dimenzióit (pénzáramlások, technológiatranszfer, illetve tőkekihelyezések), mint külső faktorokat, illetve a megcsontosodó, a megváltozott körülmények közepette is a múlt eszközeihez nyúló államot állítja középpontba a szerző, amikor magyarázni próbálja a japán – nevezzük így – relatív (tehát korábbi önmagához és az alkalmazkodást sikeresen vevő államokhoz képesti) hanyatlást. Muraközy tézise az, hogy míg a felfejlődés, az utolérés szakaszában sikeresen alkalmazta Japán az államkapitalista modell eszköztárát, addig ugyanez a modell kudarcra volt ítélve akkor, amikor a fejlett Japánra új szerep, az „útteremtés” várt volna. A fejlesztő állam paradigmáját megteremtő és azt sikeresen alkalmazó, követőből immár élenjáróvá váló Japán képtelennek bizonyult revitalizálni (ha tetszik: újradefiniálni) azt a társadalmi-gazdasági hálót, amelyben a formális és informális intézmények szoros szövete korábban az utolérést szolgálta.

Érdekes, bár a főáramnak nem ellentmondó meglátása Muraközynek, hogy a japán tőke kitelepülése, ami előbb a környező ázsiai országokat, majd Észak-Amerikát is meghódította, nem egyszerűen az erősödő japán jen vagy a túlszabályozott belső piac következménye volt. A japán fejlődés kettőssége (erős, sikeres, piacképes, exportorientált nagyvállalatok *versus* veszteséges, a belső piaci igényeket kiszolgáló, szubvencionált közepes méretű vállalatok) volt az, ami arra indította a racionális kalkulációt megvalósító, sikeres japán nagyvállalatokat, hogy az új korszak kihívásaihoz sikeresen alkalmazkodó országok piacain termeljenek, így biztosítva a továbbélés lehetőségét (253. o.). E folyamattól egyáltalán nem függetlenül értelmezhető a pénzpiac átalakulása. Az erős nagyvállalatok mind jobban a tőkepiachoz fordultak forrásbevonásaikhoz (amit a globalizáció természetesen támogatott), így a hazai nagybankok az ingatlanhitelezés területén igyekeztek kompenzálni veszteségeiket, ami buborék kialakulásához vezetett (255. o.). A pénzügyi liberalizáció következtében előálló tökebbőség, a veszteséges vállalatok, sőt bankok kimentése, illetve integrálása nagyobb egységekbe, a bankrendszer állami szabályozásának gyengesége és nem transzparens volta stb. együttesen eredményezték a buborékképződést. Muraközy nál ez egyben „a korábban oly sikeres japán modell zsákutcába jutásának” markáns tünete is (258. o.).

Bár a kilencvenes években tudatosodott a japán vezetésben, hogy maga a modell vált a kudarc okává, a változtatások csak nagyon lassan bontakoztak ki, és csak részeredményeket hoztak, áttörés nem következett be. Az útfüggés tézisének megfelelően,

a „fenyegetően romló helyzet ellenére is igen nehéznek bizonyult a mélyen beágyazott gondolkodásmódon, szokásrendszeren túllépni, amely ... beleivódott a japán gazdasági és társadalmi szereplők tudatába” (261. o.).

Az új évezred eseményeit tárgyalja a hatodik fejezet, a szerkezeti reformokat állítva célkeresztbe. A kötet előbb Koizumi Dzsúnicsiró, majd – hosszabban – Abe Sinzó reformpolitikáját taglalja. Közös volt bennük, hogy mindketten a hanyatlás tényleges okainak, a japán fejlődést megbénító formális és informális intézményi hálónak a megtörésére vállalkoztak. Koizumi nevéhez kötődik a régi rend bástyájának tekintett és pénzszivattyúként működő japán postának a privatizációja, ami áttételesen a bürokrácia befolyásának mérséklését is szolgálta. Abe pedig névadója a Japánt talán egyszer majd sikerre vivő *abenomics*-nak, amely egy három pilléren nyugvó reformprogram-sorozatra utal. Az expanzív monetáris és költségvetési politika mellett a harmadik pillér, a szerkezeti reformok adják a reformlépések gerincét. E reformok főként az üzleti szféra élénkítésére, a piaci verseny erősödésére, technológiaváltásra, illetve a munkaerőpiaci deficit leküzdésére koncentrálnak. A nemzetközi sajtó a siker reményében szinte naponta számol be az *abenomics* lépéseiről. Muraközy láthatóan a főáramnál szkeptikusabb a jövőt illetően. Azt érzékelteti, hogy a tervezett (vagy már megvalósult) lépések nem feltétlenül állnak össze egy olyan nagy egészbe, ami a potenciális növekedési rátát is érdemben emelni tudná.

A kötet zárófejezete egyfajta számvetés. A szerző azt firtatja, vajon sikerült-e megfelelő válaszokat adni a kötet bevezetőjében megfogalmazott kérdésekre, sikerült-e megfejteni a japán rejtélyt. Japán sajátos és evolutív fejlődésében néhány meghatározó magyarázó elemet emel ki, mint kultúra (különösen a kínai hatás), a szigetország jellegből adódó bezárkózás (vagy annak lehetősége), a sajátos (az európaihoz képest „tisztább” formában megjelenő – 321. o.) feudalizmus, vagy éppen a külső kihívások (előbb a 19. század derekán, azután a II. világháború lezárultával és legújabban a globalizációnak betudhatóan), külön-külön is elemezve azokat egy-egy alfejezetben. A kiemelt pillérek (a szerző hívja így őket – 318. o.) jól mutatják, hogy a japán rejtély feloldásában Muraközy számos nem gazdasági ismérvet is segítségül hív; ezek beemelésével igyekszik azután átfogóan elemezni a formális és informális intézmények közvetlen és közvetett hatásait Japán fejlődésére. A kötet vállaltan a nyugati világ olvasóinak íródott („[k]ontinensünkről nézve Japánt mindig valami titokzatosság lengi körül” – 317. o.), ezért is vált Muraközy számára létfontosságúvá a kontextus alapos körbejárása, a peremfeltételek hibátlanak tűnő definiálása, illetve ez adott lehetőséget arra, hogy – az európai kontinensről szemlélve a japán fejlődést – egyfajta önreflexióra is sor kerüljön.

Fontos következtetése a nagy ívű áttekintésnek, hogy az, amit ma csodának és kudarcnak nevezünk, valójában csak reinkarnációja annak a több évszázados folyamatnak, amit Japán előbb a feudalizmus időszakában, majd a Meidzsi-restauráció során is tapasztalt. A japán rejtély tehát valójában azt jelenti, hogy történelme során háromszor is sikerült a szigetországnak ugyanabba a folyóba lépnie. A sikert (csodát) rendre kudarc követte, vagyis a fejlődésre kínált receptek mindegyike végül is zsákutcába vitt. E tétel különösen a modern kori Japán esetében erős kritika, hiszen gyakorlatilag a szerző azt állítja, hogy Japán fejlődésének kudarca egyszersmind intézményei fejlődésének kudarca. „Japán nem tudott minőségileg továbblépni az élenjáró tőkés

fejlődés kulcsterületein, a piaci és demokratikus intézményrendszerek meghonosításában, megerősítésében és minőségi működésében” (325. o.). A hiátust pedig az a fajta innováció igyekezett pótolni a második világháborút követően, amit az irodalom csak úgy ismer: a fejlesztő állam. A szerző elismeri, hogy „a maga nemében valóságos mestermű volt” (326. o.) ez, ami biztosította a (harmadik) japán csoda kereteit, de egyben a mai vergődés okaként is e modellt teszi meg, ami „maga vált problémává, a továbblépés egyik legfajsúlyosabb akadályává” (328. o.). Mindazonáltal végkövetkeztetésben inkább optimista, mintsem pesszimista a szerző, hiszen ahol háromszor sikerült csodát művelni, ott negyedszer is megeshet a csoda...

Muraközy László kötete egyedi szemléletmódjával, történelmi korszakokon átívelő és azokat egyetlen elemzési keretbe rendező, a formális és informális intézmények szerepét kiemelten kezelő kötete nem hasonlítható egyetlen, a témában korábban íródott tanulmányhoz sem. Remélhetően széles olvasóközönséghez jut el – élvezetes, lendületes stílusa, közérthető, de mégis a szakmaiság talaján álló nyelvezete alkalmassá teszi arra, hogy ne csak a Japán-szakértők referenciakötete legyen, hanem mindazon érdeklődő olvasó számára élményt és hasznos tudást kínáljon, akik nyitottak a rejtélyek, a csodák és a zsákutcák egyéni szemléletmódú feltárására.

Hivatkozások

- ACEMOGLU, D.–JOHNSON, J.–ROBINSON, S. [2005]: Institutions as a fundamental cause of long-run growth. Megjelent: *Aghion, P.–Durlauf, S. (szerk.): Handbook of economic growth*. 1A. North Press, 386–472. o.
- AMSDEN, A. H. [1989]: Asia's next giant – South Korea and late industrialization. Oxford University Press, New York.
- BALASSA BÉLA [1981]: The newly industrialising countries in the world economy. Pergamon Press, New York.
- CLINTON, B. [2004]: My life. Arrow Books, London.
- FUKUYAMA, F. [1996]: Trust: The social virtues and the creation of prosperity. Free Press, New York.
- JOHNSON, C. [1982]: MITI and the Japanese miracle. The growth of industrial policy, 1925–1975. Stanford University Press, Stanford CA.
- STUBBS, R. [2005]: Rethinking Asia's economic miracle. Palgrave MacMillan.
- THUROW, L. [1993]: Head to head. The coming economic battle among Japan, Europe, and America. Warner Books, New York.
- WADE, R. [1990]: Governing the market: economic theory and the role of government in East Asian industrialization. Princeton University Press, New Jersey.
- WORLD BANK [1993]: The East Asian miracle. Oxford University Press, Washington D.C.

Benczes István